

PSİKO- SOSYAL AÇIDAN ZEKÂT

Yrd.Doç.Dr.Hüseyin CERTEL

İslâm'ın temel ibadetlerinden biri olan zekât; namaz, oruç ve hac gibi peygamberler silsilesinden kalma köklü bir ibadettir. İslâm dininde muhtaçlara yapılması istenen malî yardımın asgarî sınırı olan zekâtın, miktar ve mahiyeti belirlenmeksizin geçmiş semavî dinlerde de bulunan bir ibadet olduğunu Kur'ân-ı Kerim bize haber vermektedir¹. Ancak İslâmdaki zekât, geçmiş semâvî dinlerdeki zekâttan farklı bir ibadettir. Çünkü Kur'ân'da daha önceki ümmetlere emrolunduğu haber verilen zekât, fakir ve muhtaçlara karşı cömertçe infak ve ihsanda bulunmak manasındadır. İslâm'daki zekât ise, İslâm'ın şartlarından ya da dinin farz ibadetlerinden biri olup, miktarı belirlenmiştir².

Buna göre zekât; Kelime-i Şehadet ile mü'min ve müslüman olup, Allah'ın birliğini kalben tasdik ve diliyle ikrar ederek, O'na kulluğunu ve emirlerine itaatı kabullenen mü'minin, sözünde ve özünde doğruluğunu fillen göstereceği bir ibadettir. Allah Tealâ mü'minlere önce bedenen ve ruhen iştirak edip yaşayarak Allah'a teslimiyet, itaat, bağlılık ve ta'zim hislerini yöneltecekleri ve bu sayede Rableri ile sık sık diyalog kurabilecekleri ve nisbeten nefse fazla ağır gelmeyecek bir ibadet olarak namazı ve sonra orucu emretmiştir. Daha sonra Allah Tealâ, bu bağlılık ve teslimiyeti, sosyal bir bağlılığı da içine alıp maldan fedakârlığı gerektiren bir emirle denemek ve pekiştirmek üzere mü'minlere malî bir ibadet olarak zekâtı teklif

¹Bk. Kur'ân, el-Bakara, 83; el-Mâide, 12; el-Enbiyâ, 73; Meryem, 56; el-Beyyine, 4-5.

² Bk. el-Kardâvi, Yusuf, İbadet, Trc.Hüsameddin Cemal, Çığır Yayınları, İstanbul, 1974, s. 340; en-Nedvi, Ali el-Hasenî, Dört Rukûn, Müterc. İsmet Ersöz, 2. baskı, İslâmî Neşriyat Yay., İstanbul, 1977, s.151-153.

etmiştir³. Nitekim iman ettiklerini söyledikleri halde, imanı henüz kalblerine sindirememiş olan bazı bedevî arapların⁴, mallarının bir kısmını Allah rızası için ellerinden çıkarabilecek kadar Allah'a bağlanıp teslim olmadıkları, Hz.Peygamberin vefatını fırsat bilip zekâtı ödemek istemeyişleriyle ortaya çıkmıştır.

İslâm'ın diğer ibadetlerinde olduğu gibi zekât da, sadece dünya veya sadece ahirete ait gayelere yönelik bir ibadet değildir. O, dünyevî ve uhrevî hedefleri bir arada bulunduran, bir ibadet oluşu itibarıyla kulu Rabbine yaklaştıran, onun rızâ ve hoşnutluğuna ulaştıran, karşılığında uhrevî mutluluk ve sevap beklenen, bunlarla birlikte fert ve toplum hayatında ruhî, ahlakî, sosyal, ekonomik konularda pratik faydalara vesile olan bir ibadettir. Zira zekât bir ibadet olarak, kul ile Allah arasında kurulan bir bağ, bir diyalogtur; kulun Rabbine yönelişi, O'na itaat ve bağlılığını, sevgi, saygı, şükran ve ta'zim duygularını ifade edışıdır. Ancak malî bir ibadet oluşu itibarıyla da zekât, kul ile Allah arasında kalmayarak, ondan istifade etmek durumunda olanları da ilgilendirmektedir. Bu yönüyle o, diğer islâmî ibadetlere nisbetle sosyal yönü daha ağır basan bir ibadet özelliği taşımaktadır. Bu bakımdan İslâm dinî, kendinden beklenen özellikle sosyal ve ekonomik neticelerin fert ve toplum hayatında gerçekleşebilmesi için zekâta ayrı bir önem vermiştir. Kur'ân'da Allah'a ve Rasûlüne iman ve itaattan sonra dinin direği olan namaz ve hemen peşinden zekât emri zikredilmektedir⁵.

Kur'ân, mülkün gerçek sahibinin Allah olduğuna dikkat çeker⁶. Buna göre mal ve mülk, Allah'ın yeryüzündeki halifesi olarak insana, onun rızasına uygun olarak tasarrufta bulunmak

³ Krş. Akseki, A.Hamdi, Dini DerslerII, Evkâf-ı İslâmiye Matbaası, İstanbul, 1341, s.151- 152.

⁴ Bk. Kur'ân, el-Hucurât, 14.

⁵ Bk. Kur'ân, el-Bakara, 43,83,110,177,277; en-Nisâ 77,162; el-Mâlde 12, 55; et-Tevbe 5, 11,18,71; Meryem 31, 55; el-Enbiyâ 73; el-Hacc 41,78; en-Nûr 37,56; en-Neml 13; Lokman 4; el-Ahzâb 33; el-Mücâdele 13; el-Müzemmil 20; el-Beyyine 5.

⁶ Bk. Kur'ân, Alû İmrân,92, 189; el-Fâtır, 3; el-Hadid, 7, 10; en-Nûr, 33.

üzere emaneten verilmiştir. Bu bakımdan zekât, mü'minin kendisine verilen malda yapacağı tasarrufla ilgili ilâhî bir emirdir. Mülkün gerçek sahibi, zenginden, kendisine fakirlere dağıtılmak üzere verdiği muayyen miktarın, hak sahiplerine verilmesini talep etmektedir.

Yine Kur'an'da, zekâtın dindeki yeri ve önemini belirtmek üzere, savaşmanın yasak olduğu haram aylar çıktıktan sonra mü'minlerin müşriklerle savaşıp, onları esir edip hapsedmeleri emredilerek, müşriklerin bu muameleden kurtulmaları için tövbe edip şirkten tevhide dönerek, İslâmı kabulde samimi olduklarını göstermek üzere namaz kılp zekât vermeleri şart koşularak " Eğer tövbe edip namaz kılarlar, zekâtlarını verirlerse, kendilerini serbest bırakın"⁷ buyrulmaktadır. " Onlar tövbe ederler, namazı kılar, zekâtı verirlerse dinde kardeşleriniz olurlar"⁸ âyetinde de namazla birlikte zekât, din kardeşliğinin oluşmasını sağlayan şart olarak zikredilmektedir. Buna göre namaz ve zekât, aynı inancı paylaşan mü'minleri birbirlerine yaklaştırıp kaynaştırarak, aralarında kardeşlik duygularını geliştiren ibadetler olmaktadır.

Öte yandan zekât emri, diğer ibadetlerden farklı olarak icbârî bir özellik taşımaktadır. " Ey Muhammed! Mü'minlerin mallarının bir kısmını, kendilerini temizleyip arıtacak sadaka(zekât) olarak al"⁹ âyetinde, zekâtın bizzat Hz.Peygamber tarafından toplanması, dolayısıyla devlet tarafından idare edilmesi emredilmekte ve bu mali ibadetin yerine getirilip getirilmemesi fertlerin insafına bırakılmamaktadır¹⁰. zekâtın verileceği yerlerden biri olarak

⁷ Kur'an, et-Tevbe, 5.

⁸ Kur'an, et-Tevbe, 11.

⁹ Kur'an, et-Tevbe, 103.

¹⁰ Bu konuda İslâm âlimleri farklı görüşleri benimsemişlerdir. Bazıları zekâtın mutlak surette devlet tarafından toplanıp sarfedilmesi gerektiği, bazıları adaletli devlet adamlarının bulunması şartıyla zekâtın devlete verilmesi gerektiği, diğer bazıları da zekâtın hem devlet eliyle ve hem de bizzat mükellef tarafından gerekli yerlere verilebileceği görüşünü savunmuşlardır. Ancak uygulamada İslâm'ın ilk dönemlerinde zekâtın

Kur'ân'da zikredilen "zekâtın üzerinde çalışanlar"¹¹ ifadesi de zekâtın toplanması ve gerekli yerlere sarfı konusunda bir müesseseseleşmenin gereğine işaret etmektedir. Nitekim Hz. Peygamber, zekât tahmin memurları ve zekât toplamakla görevli tahsildarlar göndererek muntazam olarak zekâtı toplattırıştır. O'nun vefatından sonra halife Hz.Ebü Bekr de zekât vermeyerek isyan eden kabileleri güç kullanarak itaate zorlamıştır¹². Bu da gösteriyor ki, İslâm'da zekât, diğer ibadetlerden farklı olarak, fertlerin vicdanına, insaf ve ihtiyarına bırakılmayarak müeyyide ile desteklenmiş ve müesseseseleştirilmiştir¹³. Ancak bu uygulamanın giderek terkedilmesiyle uygulamada zekât ihtiyarı bir hal almış ve böylece yeterince riayet edilmeyen bir dinî emir haline gelmiştir.

ZEKÂTIN FERT VE TOPLUM HAYATINA YANSIYAN MANALARI

Zekât kelimesi lügatta; temizlik, safvet, nemâ, bereket, medh, yüceltme, artırma manalarına gelmektedir¹⁴. Bir ibadet olarak zekât da bu manaların hepsini fert ve toplumun ruhî, ahlakî, dinî, ekonomik vb. hayatının her yönünde gerçekleştirebilecek bir güce ve özelliğe sahiptir. Bu manalar açısından bakıldığında zekâtın alan, veren ve toplum hayatındaki etkileri psikolojik bir yaklaşımla değerlendirilmeye oldukça müsaittir.

devlet kanalıyla verildiği, Hz.Osman'dan itibaren giderek devletin yanında ferdin de verildiği ve giderek kişilerin zekâtlarını kendi elleriyle verdikleri görülmektedir. Geniş bilgi için bk. Y.Vehbi Yavuz, İslâm'da zekât Müessesesi, Feyiz Yay., İst., 1972, s. 307-324.

¹¹ Kur'ân, et-Tevbe, 59.

¹² Bk. Tecrid-ı Sarîh Terc.,V, s.6.

¹³ Geniş bilgi için bk. Tabbâra, A. Abdulfettâh, Rûhu'd-Dîni'l-İslâmî, baskı, Beyrut, 1988, s.344; Tabbâra, el-Hatâyâ fi Nazari'l-İslâm, Beyru(ty.),s.223-224; Yavuz, Vehbi, İslâm'da zekât, s.33,34,249 vd.; el-Kardâvi, İbadet,s.345-346; el-Kardâvi, Fakirlik Problemi Karşısında İslâm, Terc. A. Öztürk, Nur Yayınları, Ankara (ty.),s. 109-111.

¹⁴ İbn Manzûr, Celaluddîn b. Mükerrrem, Lisânu'l-Arab, XIV, Daru's-Sadr, Beyrut, 1968,s. 358.

Bilindiği üzere mal ve mülk edinme temâyülü, gıda, barınak, yiyecek vb. hayati ihtiyaçları karşılamak sûretıyla insanın kendi varlığını sürdürme ve koruma içgüdüsünün tabii bir sonucudur. Bu temâyül her insanda bulunur. Esasen insanın çalışmaya yönelmesi ve toplumun ekonomik açıdan terakkisi için böyle bir istek ve temâyül gereklidir. Ancak bu meylin ifratı cimrilik ve gayri meşru yollardan mülk edinme gibi olumsuzluklara yol açabilir¹⁵. Şu halde insan yaratılışı icabı malı sever. Zira mal, dünyada kişiye çok çeşitli imkânlar sağlayan ve hatta itibar kazandıran bir vasıtaadır. Onun, insana güç ve imkân sağlayan vasıtaların en güçlülerinden olduğu söylenebilir. Ancak insanda tabii bir temayül olan mal sevgisi, makul seviyede tutulduğu nisbette fert ve toplum için yararlı sonuçlar doğurur. Bu sevginin ihtiras derecesine vardırımasıyla gönülde Allah sevgisine ortak olması, kişiyi Rabbine yönelip ona karşı vazifelerini yapmaktan, din kardeşlerine karşı sorumluluklarından ve asil hazırlanması istenen ahiret hayatına yönelik çalışmalardan alıkor. İşte dinî bir vecibe olan zekât, kişiyi maldan fedakârlığa alıştırıp, ona Rabbine ve topluma karşı vazifelerini hatırlatarak bu mal sevgisini makul ve faydalı bir seviyede tutar¹⁶.

Ayrıca malın giderek artması insana güç kazandırır, bu da ona haz verir. Zira karşılaşılan durumlar, temel ihtiyaçları doyurduğu nisbette insana haz verir. Böylece kişi, daha çok mala sahip olmak ve daha fazla haz almak üzere, insanî ilişkilerini ve dinî vazifelerini ihmal ederek sonu gelmeyen bir hırsla çalışma yoluna gidebilir. zekât ise fert ve toplumun zararına olan bu ihtiras zincirini kırıp, insana mal kazanmanın dışındaki diğer vazifelerini ve faziletleri hatırlatır. Nitekim insandaki bu tabii mülk edinme sevgisinin sınır tanımaz bir seviyeye gelebileceği bir hadiste " Ademoğlunun iki vadi dolusu malı

¹⁵ Krş. İbrahim alâettin, Çocuk Ruhı, Devlet Matbaası, İstanbul, 1929,s.338.

¹⁶ Krş.er-Râzi, Fahrüddin, Tefsiru'l-Kebir,XII, Trc. S.Yıldırım ve diğerleri, Akçağ Yay., Ankara, 1991,s. 37.

olsa, bir üçüncüsünü ister. Ademoğlunun(muhteris) gönlünü topraktan başka bir şey dolduramaz..."¹⁷ şeklinde ifade edilmiştir.

Veren ya da zengin açısından bakıldığında zekât; fertleri cimrilik, ihtiras, katı kalblilik, kendini üstün görme, bencillik, tamah ve dünyaya karşı aşırı düşkünlük gibi dinen ve ahlâken hoş görülme, kişi ve toplum için olumsuz sonuçlar doğuran duygu, düşünce ve tavırlardan arındırmak üzere nefsi terbiye edip, bunların yerine cömertlik, hayırseverlik, diğergamlık, yardımlaşma, dayanışma, şefkat, merhamet, Allah'a yönelip maddenin esaretinden kurtulma gibi faziletleri koyabilecek güçte bir ruhî eğitimidir¹⁸. Zira imanının bir gereği olarak ilahî emre uyup sahip olduğu mal ya da paranın bir kısmını, Allah rızası için din kardeşlerinin ihtiyaçlarını gidermek üzere zekât olarak elinden çıkarabilen kişi, mala hırs derecesinde bağlanma sonucu oluşan cimrilik ve daha çok mala sahip olmak için faiz, karaborsacılık, stokçuluk, kaçakçılık, yolsuzluk vb. haksız ve gayr-i meşru kazanç peşinde koşmaya sevkedecek ihtirastan arınma imkânını da bulmuş olmaktadır.

İslâmî ibadetlerin, biri müminlerin kendi varlıklarına çevrilerek onda derinleşmek suretiyle Allah'a yaklaşmaları, diğeri başkalarına yardım ve merhamet duygusunun oluşup gelişmesiyle müminler hakkında hayredici olmaları olmak üzere iki temel gaye üzerinde toplandıkları söylenebilir¹⁹. Bu açıdan zekât, ikinci gayenin ağırlık kazandığı, kalbin katılaşması denen şefkat ve merhametten uzaklaşmayı önleyen, kişiyi Allah rızasını kazanmaya doğru yöneltip onda merhamet hislerini harekete geçirerek hayır ve yardımda bulunmaya sevkeden bir ibadettir. Fahrüddin er-Râzî'nin de belirttiği gibi, mal hırsı kalpte katılaşma ve azgınlığa sebep olabilir. Bu hırs, insanda bir aşk meydana getirir ve aşk âdeta onu kör eder. Kişi, mal talebinde aşırı giderek bu yolda önüne çıkabilecek engelleri, bütün

¹⁷Tecrid-i Sarih, XII, s. 183.

¹⁸ Krş. ed-Dehlevî, Şah Veliyullah, Huccetullah'l-Bâliğa II, Daru'l-Ihyâl'Ulûm, Beyrut, 1990,s. 100; Hökelekli, Hayatı, Din Psikolojisi, T.D.V. Yayınları, Ankara, 1993,s. 244-245.

¹⁹ Bk. Ulusoy, Turgut, Din Psikolojisi, ekin Mat., İstanbul, 1970,s. 34.

gücü ve imkânları ile ortadan kaldırma yoluna giderek rüşvet, yolsuzluk, baskı, tehdit vb. yollara başvurabilir²⁰. Kalbin katılaşıp nefsin azınasından maksat budur. Çok fazla mala sahip olmanın verdiği güvenle azıp, âcız ve muhtaç bir kul olduğunu unutan insanın ruh haline Kur'ân'da " Şüphesiz insan, (malına güvenerek) kendini Allah'tan müstağni görmek suretiyle azar"²¹ âyetiyle işaret edilmiştir.

Ayrıca zekât, ferdi ticarî ahlâk bakımından eğiterek diğer mali sorumluluklarında dürüst davranma alışkanlığı kazandırarak, onun aynı zamanda iyi bir vatandaş olmasını temin eder. Devletine bağlı ve onunla barışık olup zekâtını veren bir müslümanın zengininin, devletine vergisi garanti edilmiş gibidir. Zira o, zekât vermekle maldan feragat edebilecek gönül zenginliğine ve mali sorumluluklarının şuuruna ermiştir. Dinen de, devletinin mali ve iktisadî alandaki düzenlemelerine uymakla mükelleftir²².

İslâmî ibadetlerin bir özelliği de kulun kendisine verilen maddî ve manevî nimetlere karşılık, Allah'a şükürün ifadesi oluşlarıdır. Bu açıdan bakıldığında zekât, mülkün gerçek sahibi olup onu dilediğine veren Allah'a²³ bir nevi şükürdür. Bu da kişiyi nankörlükten arındırıp şükre yöneltir.

Bütün bunlar ise zekât kelimesinin temizleyip, arındırma, geliştirip, yükseltme manalarıyla, "Ey Muhammed! Mallarının bir kısmını, kendilerini temizleyip arıtacak sadaka (zekât) olarak al" âyetindeki aynı manaların zengin üzerinde gerçekleşmesidir. Öyleyse zekât, malının bir kısmını ihtiyaç sahibi kardeşlerinin yararına elinden çıkabilen müminin şahsiyetini müsbet yönde değiştirip geliştiren bir ibadettir.

Zekâtın bir manası da nemâ, gelişme, bereket ve artmadır. Bu mana, zengin'in şahsiyetinde meydana gelen müsbet gelişmelerle

²⁰ Bk. er-Râzi, Tefsiru'l-Kebîr, XII, s.38.

²¹ Kur'ân, el-'alak, 6-7.

²² Bk. Yavuz, Y.Vehbi, İslâm'da zekât, s. 59.

²³ Bk. Kur'ân, Alu İmrân, 26.

ondaki olumlu duygu, düşünce, tavır ve davranışların artması kadar, maddî olarak bir artışı ihtivâ eder.

Bilindiği üzere bugün zekât, en çok ihmal edilen dinî vecibedir. Bunun sebeplerinin başında, kişinin mala olan hırs ve sevgisinin ziyadeliği sebebiyle malının azalacağı endişesi gelmektedir. Oysa hem zekât kelimesi bizzat malda artma ve bereketlenmeyi ifade etmektedir, hem de Kur'ân'da zekâtı verilen malın artacağı beyan edilmektedir²⁴. Bu, sırf fertleri zekâta teşvik için Allah tarafından bir vaad değil, aynı zamanda ekonomik bir gerçektir. Zira zekât vasıtasıyla halkın alım gücü artar, piyasa canlanır, mala talep ve dolayısıyla üretim ve yatırım artar. Böylece toplumdaki zekât alanlar kadar verenler de ekonomik hayattaki bu olumlu gelişme ve hareketlenmelerden fayda sağlamış olurlar. Bu bir bakıma âtil vaziyette bekleyen para ve malın ekonomik hayata faal olarak katılmasıyla piyasaya hareket ve canlılık gelmesi demektir²⁵.

Ayrıca fakir insanlar, malının bir kısmını zekât yoluyla kendilerine veren, onu hayır işlerde ve toplum yararına harcayabilecek bir zengin müslümanın malının artmasının kendi faydalarına olduğunu bilerek, onun mal varlığını kiskanmaz ve bir zarar vermek istemezler. Böylece zenginin malı, zenginle fakir arasında zekât ve yardımlaşma yoluyla kurulan manevî bağ sayesinde korunmuş olur. " İnsanlara fayda verecek olan şeye gelince; işte bu, yeryüzünde kalır"²⁶ âyetiyle ve "Mallarınızı zekâtlarınızla koruma ve muhafaza altına alınız"²⁷ hadisiyle bu hususa işaret edilmiştir.

Zekâtın temizleme, arındırma, geliştirip yüceltme gibi manalarına yoksullar açısından bakıldığında; onun fakirleri zenginlere karşı besledikleri olumsuz duygu, düşünce ve tavırlarla, toplum için zararlı olabilecek davranışlardan uzaklaştırdığı görülür. Çeşitli sebeplerle yokluk içinde bulunup en temel ihtiyaçlarını bile

²⁴ Bk. Kur'ân, el-Bakara, 276.

²⁵ Krş. Yavuz, Y.Vehbi, İslâm'da zekât, s.55-57.

²⁶ Kur'ân, er-Ra'd, 17.

²⁷ el-Aclûni, İsmâil b. Muhammed, Keşfu'l-Hafâ, I, Kahire (ty.).s. 432.

karşulamakta güçlük çeken yoksulların, her türlü maddi imkânlarla fazlasıyla sahip olup da refah içinde yüzen ve mal varlığından muhtaçları faydalandırmayan zenginler için müsbet duygu ve düşünceler beslemeyeceği tabiidir. Bu durum, fakirlerde zengine karşı hased, kıskançlık ve nefret duygularının oluşmasına sebep olabilmekte ve hatta daha da ileri giderek servete ve sahibine düşmanlık şekline dönüşebilmektedir. Öte yandan gelir dağılımının dengesiz olduğu ve dolayısıyla zenginle fakir arasındaki uçurumların bulunduğu toplumlarda bölücü ve yıkıcı fikir cereyanları ve bunların oluşturdukları terör örgütleri uygun bir zemin bulabilmektedir.

Burada yerli gelmişken sahip olunan imkânlar açısından insanlar arasındaki aşırı farklılıkların sebep olabileceği haset duygusu üzerinde biraz durmamızda fayda var. Psikolojik açıdan hased, insanı saldırgan yapan karakter özellikleri arasında yer almaktadır. Kendi sahip olduklarını datma başkalarınınkini ile karşılaştırmaktan doğan hased duygusu, sadece hased edilen için değil, haset eden için de zararlıdır. Bu duygu, kişiyi mutsuz kılar. Her ne kadar içimizdeki toplumsallık duygusunun etkisiyle hoş karşılamasak da, şu ya da bu sebeple haset duygusuna kapılmayan insan yok gibidir. Ancak hayatın akışı içinde bu duygu, kendini her zaman açık seçik belli etmez. Fakat dertleriyle başa çıkamayan, sıkıntı çeken, kendine ve âlesine yetecek kadar kazanç sağlayamayan, gereği gibi beslenip giyinemeyen, çevresinden beklediği sevgi, saygı ve ilgiyi göremeyen, gelecek konusunda umudu olmayan, içinde bulunduğu güç durumdan bir çıkış yolu bulamayan insanların, dinî ve ahlâkî yasaklamalara rağmen, kıskançlık duygusuna kendilerini kaptırmaları anlaşılabilir bir durum değildir. Bu itibarla hasedin doğuş sebebi olan faktörler ortadan kaldırılmadığı sürece ve kin, düşmanlık vb. çirkin şekillerde kendini açığa vurmadıkça haset duygusu olumlu olmasa bile tabii karşılanmak durumundadır²⁸. İslâm'daki zekât

²⁸ Bk. Adler, Alfred, İnsanî Tanıma Sanatı, 3. bas., Çev. Kamuran Şipal, Say Dağıtım, İst., 1992, s. 246-249.

ibadeti ise, insanlar arasında sahip olunan maddi imkânların farklılığından kaynaklanan hased duygusunu ortadan kaldıracabilecek, ya da hiç değilse zararsız hale getirebilecek bir mali ibadet olarak görülmektedir.

Yine fakirliğin fert ve toplum hayatında açtığı yaralar arasında, ferdin şahsiyet ve onurunu yaralayan dilencilik, hırsızlık, ailede geçim darlığından kaynaklanan geçimsizlik, huzursuzluk, ruhi ve ahlâki çöküntü ve hatta az da olsa para karşılığı fuhuş vb. sayılabilir. İşte zekât Allah rızası için yerine getirilen bir ibadet oluşu yanında, fert ve toplumu bütün bu olumsuzluklardan arındırıp yücelten bir müessesedir.

Daha da önemlisi fakirlik, aile hayatı ve ahlâki açıdan olduğu kadar, dinî açıdan da tehlikelidir. Zira aşırı zenginle, son derece muhtaç kişilerin bir arada bulunması, fakirde kâinatın ilahî nizam ve hikmeti ve rızıkın Allah tarafından adaletle dağıtıldığı konusunda şüpheye yol açabilir. Bu da isyan ve inkâra kadar gidebilir. Nitekim fakirliğin bu tehlikesine dikkat çekmek üzere Hz.Peygamber "Nerede ise fakirlik, kâfirlik olayazdı"²⁹ ve "Allahım kâfirlikten ve fakirlikten sana sığınırım " ³⁰ buyurmuştur. Bu itibarla İslâm dinî fakirliği övmemiş, ona kudsiyet verip, ideal bir hayat tarzı olarak görmemiştir. Aksine İslâm dinî, fakirliği fert ve toplum için dinî, ahkâkî, ekonomik ve sosyal hayat için zararlı bir problem olarak görmüş ve bunun izâlesi için zekât başta olmak üzere çeşitli çözüm yolları da getirmiştir³¹.

²⁹ es-Suyûti, Celâluddin, el-Câmi'u's-Sağâr, II, 5. bas., Matbaatu'l-Mustâfâ, Kahire, 1987, s. 94.

³⁰ es-Suyûti, el-Mu'cemu's-Sağîr, I, s.61.

³¹ Bu çözüm yolları ; İslâm'ın dilenmeyi yasaklayarak çalışmayı bir fazilet ve ibadet sayıp teşvik etmesi, Kur'ân ve hadislerin zekât dışında yetimlerin ve fakirlerin gözetilmesini, zenginlerin akrabalarını himaye etmesini teşvik etmesi, fitir sadakası, devlet hazinesinin çeşitli gelirleriyle fakirleri himaye etmesi, çeşitli hata ve günahlara keffâret olarak ve hastalık vb. sebeplerle yerine getirilemeyen ibadetler için fakirlere fidyeverilmesi olarak sayılabilir.

Ancak dünya hayatında mala gönül bağlamayıp, zühde yönelmeyi teşvik eden hadisler, fakirliğin övülmesi şeklinde yanlış anlaşılmıştır³². Ayrıca bu manada fakr, malca zayıf olmak anlamından başka, Allah'tan müstağni olduğunu sanmayıp, O'na muhtaç bir kul olduğunun şuurunda olmak demektir. Övülen fakr da budur.

Zekâtın, fakiri tembelliğe ve başkalarına yük olmaya sevkeden ve onu minnet altında bırakıp, gururunu inciten ve şahsiyetini yaralayan bir malî yardım olduğu söylenemez. Gerçi başkalarına muhtaç olup, onların yardımlarını kabul etmek, kişiye ağır gelir, o, bu yüzden ailesine ve çevresine karşı mahcubiyet ve eziklik duyar. Bu hisler, makul düzeyde kaldığı sürece onu çalışıp kazanmaya motive etmeleri bakımından faydalıdır da. Ancak zekât verenlerin, yaptıkları malî yardımları gösteriş ve riyâ amacıyla konuşup hatırlatmak suretiyle başa kakmaları, karşılığında hürmet ve hizmet beklemeleri, yardımda buldukları kimseleri fakirliklerinden ötürü aşağı görme ve ayıplamak suretiyle onların gururlarını rencide edecek tavır ve davranışlar içine girmeleri, fakirlerin hissettiği bu ezikliği daha da artırıp şahsiyetlerini zedeleyebilir. Allah Tealâ, bu gibi tutum ve davranışları yasaklayarak fakirin onurunu korumak üzere Kur'an'da "Minnet ve ezâ etmek sûretiyle sadakalarınızı boşa çıkarmayın"³³ buyurmuştur. Aynı amaçla Hz. Peygamber (SAV) de, kıyamet gününde Allah'ın rahmet gölgesinde gölgelendirilecek olan yedi gurup insandan biri olarak " sağ elinin verdiği sadakadan sol elinin haberi olmayacak şekilde, zekât vermekte gizliliğe riayet edenler"³⁴ i sayarak, fakirin bu tür olumsuz yaklaşımlardan korunmasını sağlamayı hedeflemiştir. Bir

Geniş bilgi için bk. el-Kardâvî, Fakirlik Problemi Karşısında İslâm, s. 51-182.

³² Bk. el-Kardâvî, Fakirlik Problemi, s.19-20; İz, Mahtır, Tasavvuf, 3baskı, Doyuran Mat., İstanbul (ty.), s.154-157.

³³ Kur'an, el-Bakara, 264.

³⁴ Tecrid-i Sarih Trc., II,s. 618.

de zekât alıp verme konusunda zenginle fakirin yüzyüze getirilmemesi, bu konuda en köklü çözüm olarak görülmektedir. Esasen Kur'ân'da zekâtın zenginden alınıp fakirlere sarfedilmesi emri, Hz.Peygambere yöneltilmekle³⁵ ve zekâtın verileceği yerlerden biri olarak zekât toplamakla görevli memurlar zikredilmekle³⁶, zenginlerden zekât mallarını ya da paralarını toplayıp muhtaçlara sarfedecek bir kuruluşun bulunmasına izin verilmiştir. Nitekim zekâtın tahsili ve gerekli yerlere sarfı için Resûlullah döneminden itibaren Abbâsî hilafetinin sonlarına kadar bir teşkilat var olmuş ve bu işler, Beytu'l-mâl'in aslî görevleri arasında yer almıştır³⁷.

Fakirin şahsiyetini korumak ve zengini sözkonusu tutum ve davranışlardan uzaklaştırmak üzere Kur'ân, mülkün gerçek sahibinin Allah olup, onun insana Allah'ın rızasına uygun olarak tasarruf etmek üzere emaneten verildiğine dikkat çeker³⁸. Buna göre zekât, zenginden fakire yönelen ve büyüklük taslayıp bôbürlenme vasıtası olan bir lütuf ve ihsan değil, fakirlerin zenginler üzerindeki hakkı³⁹ ve Allah tarafından bir lütuftur. Bütün bunlardan başka, müminlerin zekâtlarını verme konusunda dinî yaşayışı ve ahlâkı düzgün kimseleri tercih etmeleri de, fakirin zekât almakla hissedeceği menfi hisleri hafifletecektir. Zira kendisinin tercih edilmesi, bir bakıma dinî ve ahlâkî bakımdan takdir ve taltif edilmesi gibi bir mana da taşımaktadır. Ancak bütün bunların, fakirin zekât alma durumuna düşmekle hissedeceği manevî baskı ve ruhî sıkıntıları tamamen yok edemeyeceği açıktır ve toplumda çalışıp kazanmadan, başkalarının sırtından geçinen bir tembeller sınıfının oluşmaması için de bunun böyle olması lazımdır. Sonra herşeyden önce dinî bakımdan " Veren el, alan elden üstündür"⁴⁰ hadisi gereği, zekâtı veren durumunda

³⁵ Bk.Kur'ân, et-Tevbe, 103.

³⁶ Bk.Kur'ân, et-Tevbe, 60.

³⁷ Yeniçeri, Celal, İslâm'da Devlet Bütçesi, İstanbul, 1984, s. 115.

³⁸ Bk. Kur'ân, Âlu İmrân, 92; el-Fâtır, 3; el-Hadid, 7; en-Nür, 33.

³⁹ Bk. Kur'ân, ez-Zâriyât, 19; el-Me'âric, 24-25.

⁴⁰ Tecrid-ı Sarîh Terc., V, s.178, 184, 265.

olmak, alan durumunda olmaktan daha üstündür.

Sonuç olarak toplumlarda, hayatlarını insan şeref ve haysiyetine yakışır bir şekilde sürdürmeleri için gerekli zarurî ihtiyaçlarını bile karşılayamayacak kadar fakir insanların bulunması, o toplumlar için huzursuzluk kaynağıdır. Bu derece yoksul olanlar, hayatlarını sürdürebilmek için zarurî ihtiyaçlarını temin etmek amacıyla çeşitli kötülükleri işlemeye tevessül edebilirler, gayeye ulaştıracak her türlü yolu meşru sayabilirler. İşte zekât, zenginî bencillik, hırs, katı kalbîlik, cimrilik, kıbir, başkalarını hor görme, nimete şükrü unutturana nankörlük, tamah, din kardeşlerinin sıkıntılarına ilgisiz kalıp toplumdan uzaklaşma, yardımlaşma ve dayanışmayı terk, mal ve paranın câzibesine kapılıp dinî, ahlâkî ve vicdanî sorumluluklardan uzaklaşmak vb.; fakiri de hased, isyan, düşmanlık, fakirlik sebebiyle zilletten temizleyip arındıran diğergamlık, hayırhahlık, şefkat, merhamet, mesuliyet duygularıyla zenginî şahsiyetini geliştirip yücelten, fakiri yoksulluktan doğan zilletten, dinî ve ahlâkî sapmalardan koruyan, her iki kesim arasındaki ekonomik ve hissî uçurumları bertaraf ederek aralarında köprü kuran bir ibadettir. Nitekim zekâtın hissî ve ekonomik uçurumları giderip zenginle fakiri birbirine yaklaştırıp kaynaştırıcı özelliğine dikkat çekmek üzere Hz. Peygamber (SAV) "zekât İslâm'ın köprüsüdür"⁴¹ buyurmuştur. Esasen Kur'ân'da kalbleri İslâm'a ısındırılacak olanlara (müellefe-i kulüb)⁴² zekât verilebileceğinin yer olması da zekâtın insanları birbirlerine yaklaştırıp kalblerini birbirlerine ve İslâm'a ısındıracağını açıkça göstermektedir.

⁴¹ eI-Munâvî, Abdurraûf, Kûnûzu'l-Hakâik, I, el-Câmi'u's-Sağîr kenarında, 5. baskı, Matbaatu'l-Mustâfâ, Kahire, 1982, s. 144.

⁴² Bk. Kur'ân, et-Tevbe, 60.